

Відгук

опонента, доктора історичних наук,
доцента Левицького Віталія Орестовича,
про дисертацію Мурмили Наталії Іванівни на тему
«Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у
другій половині XIX – на початку XX ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»
в галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Загальна характеристика роботи. Дисертаційна робота Мурмили Наталії Іванівни на тему «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.» є самостійним, глибоким і системним дослідженням, що стосується важливої, але недостатньо дослідженої теми – ролі людського фактора у становленні та функціонуванні харчової промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.». Авторка аналізує формування підприємницького середовища, організацію праці на підприємствах, рівень професійної підготовки кадрів, соціально-економічні умови діяльності працівників, а також їхній внесок у модернізацію виробництва.

У дослідженні продемонстровано високий рівень наукової підготовки, оскільки її робота базується на значному обсязі джерел та сучасних методологічних підходах. Дисертаційна робота ґрунтується на широкій джерельній базі, що включає архівні документи, статистичні матеріали, тогочасну періодику, законодавчі акти та наукові праці з економічної історії. Використання різноманітних джерел дозволило авторові комплексно розкрити особливості розвитку харчової промисловості регіону та показати роль людського потенціалу у процесах індустріалізації.

Актуальність та новизна роботи. Актуальність теми дослідження «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій

половині XIX – на початку XX ст.» зумовлена зростанням наукового інтересу до ролі людини в економічних та соціально-економічних процесах модернізаційної доби. У сучасній історичній науці дедалі більше уваги приділяється антропоцентричному підходу, що передбачає вивчення не лише економічних показників розвитку промисловості, а й ролі підприємців, управлінців, технічних спеціалістів і робітників як безпосередніх учасників виробничих процесів. Друга половина XIX – початок XX ст. була періодом активного розвитку харчової промисловості на території Правобережної України, що було пов'язано з модернізаційними процесами, розвитком ринкових відносин, зростанням міст та формуванням підприємницького середовища. У цьому контексті особливо важливим є дослідження людського чинника, адже саме діяльність підприємців, кваліфікація робітників, організаційні здібності управлінців і рівень професійної культури визначали ефективність функціонування підприємств, темпи впровадження технічних нововведень та загальний розвиток галузі.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.» полягає у комплексному висвітленні ролі людини в процесах становлення та розвитку харчової промисловості регіону в умовах модернізаційних трансформацій другої половини XIX – початку XX ст. У роботі здійснено спробу відійти від традиційного суто економічного аналізу розвитку галузі та зосередити увагу на людському вимірі промислового поступу.

Методологія та джерельна база. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, наукової об'єктивності та системності, що дало можливість розглянути розвиток харчової промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст. крізь призму людського фактору як важливого складника економічних і соціальних процесів. У роботі використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження. Зокрема, історико-генетичний метод дозволив простежити еволюцію ролі людини у

становленні та функціонуванні підприємств харчової промисловості; історико-порівняльний – виявити спільні та відмінні риси розвитку різних галузей харчового виробництва; історико-системний – розглянути людський фактор у взаємозв'язку з економічними, соціальними та технологічними чинниками розвитку промисловості. Також застосовано методи аналізу і синтезу, узагальнення, статистичного опрацювання даних, що сприяло комплексному висвітленню досліджуваної проблематики.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається з чотирьох основних розділів, що логічно та послідовно висвітлюють основні аспекти «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.» Кожен розділ поглиблено аналізує різні аспекти ролі людського фактора Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено аналіз історіографічної бази досліджуваної проблематики та простежено основні етапи формування наукових підходів до вивчення розвитку харчової промисловості на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. Встановлено, що в дореволюційній історіографії увага дослідників зосереджувалася переважно на економічних аспектах розвитку промисловості та підприємництва, тоді як роль працівників і управлінського персоналу висвітлювалася фрагментарно. У радянський період проблема розглядалася переважно крізь призму марксистської методології, з акцентом на класових відносинах і становищі робітничого класу. Сучасні дослідження розширили проблематику завдяки використанню підходів соціальної історії та історії повсякденності. Водночас доведено, що людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України цього періоду досі не був предметом спеціального комплексного дослідження.

У другому розділі підкреслюється, що ефективний розвиток харчової промисловості можливий лише за співпраці підприємців, інтелігенції та

робітників, оскільки кожна з цих груп виконує важливу роль у виробництві, управлінні та вдосконаленні галузі.

У **третьому розділі** охарактеризовано основні види виробництва у харчовій промисловості етапи виробничого процесу джерела сировини та обсяги виробництва та спеціалізація підприємств.

У **четвертому розділі** розкрито як продукція харчової промисловості потрапляла на ринок (через ярмарки, базари, торгові дома, посередників); роль міст і торговельних центрів у реалізації продукції; розвиток транспортної інфраструктури (залізниці, річкові перевезення), що полегшував доставку товарів; участь купців і торговців у продажу цукру, борошна, спирту, м'ясних та інших продуктів. Висновки кожного розділу логічно переходять один до одного, що дозволяє отримати цілісну картину розвитку харчової промисловості на території Правобережної України та ролі людського фактора.

Оцінка наукових результатів. У роботі авторка ґрунтовно проаналізувала роль людського фактора у розвитку харчової промисловості регіону, зокрема діяльність підприємців, інженерно-технічної інтелігенції та робітників. Досліджено, що саме взаємодія цих соціальних груп значною мірою визначала темпи розвитку підприємств харчової галузі, рівень організації виробництва та впровадження нових технологій. Наукові результати дослідження полягають у комплексному розкритті впливу людського потенціалу на функціонування харчової промисловості Правобережної України. У роботі висвітлено особливості формування підприємницького середовища, роль фахівців у модернізації виробництва, а також умови праці та соціальне становище робітників на підприємствах галузі. Важливим результатом є також аналіз взаємозв'язку між організацією виробництва, матеріально-технічною базою та людським фактором. Загалом наукові результати дослідження є обґрунтованими, відповідають поставленій меті та завданням роботи і роблять певний внесок у вивчення історії розвитку харчової промисловості та соціально-економічних процесів на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Позитивні аспекти роботи. Дисертаційна робота присвячена вивченню людського фактора у розвитку харчової промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст., що є важливим і актуальним напрямом сучасної історичної науки. Авторка зосереджується на соціально-економічних процесах, пов'язаних із формуванням робітничого середовища, підприємницьких практик та управлінських підходів у галузі харчової промисловості, що дозволяє поглибити розуміння індустріалізаційних процесів у регіоні. У роботі логічно визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, а також сформульовано комплекс завдань, які послідовно реалізуються впродовж усієї дисертації. Це забезпечує структурованість викладу матеріалу та послідовність наукового аналізу. Авторка використала значний масив джерел, зокрема архівні документи, статистичні матеріали, законодавчі акти, періодичну пресу досліджуваного періоду та праці попередніх дослідників. Залучення різнотипних джерел дозволило комплексно висвітлити роль людського фактора у функціонуванні підприємств харчової промисловості.

Зауваження та рекомендації: 1. У контексті дослідження людського фактора доцільним могло б бути ширше залучення методологічних підходів соціальної історії та історичної антропології, що дало б змогу більш глибоко розкрити повсякденне життя та соціокультурні характеристики працівників галузі.

2. У роботі аналізується діяльність підприємців та управлінського персоналу у харчовій промисловості, проте цікаво було б розширити порівняльний аспект дослідження, зокрема, зіставити особливості функціонування підприємств Правобережної України з іншими регіонами тогочасної України або Російської імперії.

3. Окремі положення дисертації могли б бути більш чітко співвіднесені із сучасними науковими дискусіями у сфері соціально-економічної історії, що посилює теоретичний компонент дослідження.

4. Було б корисно детальніше розглянути, як зміни в харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX

ст. впливали на життя місцевого населення, зокрема, на малий бізнес і сільське господарство.

Загальний висновок. Дисертація відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, згідно з «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року.

Мурмила Наталія Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Опонент

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри
історії, теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука

Віталій ЛЕВИЦЬКИЙ

Підпис *Левіцького В.О.* засвідчує
Начальник відділу кадрів
Міжнародного економіко-
гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
Мелушке О.Т.

